Godišnjak/Jahrbuch 2014,43:149-153
DOI: 10.5644/Godisnjak.CBI.ANUBiH-43.43

Epigrafski spomenik iz Donje Šibenice kod Jajca

Edin Bujak, Salmedin Mesihović, Amra Šačić
Sarajevo

Da se u našoj zemlji kriju još mnogi tragovi naslijeđa klasične civilizacije pokazuje i primjer pronalaska epigrafskog spomenika u širem području Jajca. Prilikom građevinskih radova za kopanje temelja svoje kuće (cca 10 m udaljeno od seoske osnovne škole), mještanin Ivo Jurišić u selu Donja Šibenica pronašao je rimsku stelu. Navedeni lokalitet se nalazi na desnoj strani rijeke Vrbas, na području Dnoluke, ispod uzvisine Hum (nadm. vis. 1162 m) udaljen nekih 7 km cestom od centra Jajca.

Nažalost, pronađena stela je značajno oštećena i nedostaje joj lijeva strana, uključujući i dio odgovarajućeg teksta. Nakon pronalaska, stela je prenesena u lapidarij Franjevačkog samostana u Jajcu. Desetak metara od kuće je seoski put, kojeg mještani nazivaju rimski ili turski put. Na oko pedesetak metara ispod škole se nalazi lokalitet Crkvina za koji mještani kazuju da se na njemu nalazila crkva.[1]

Do danas na području sela Šibenice nisu registrirani arheološki ostaci. Širi lokalitet na kome je pronađena stela se zove Crkvina što svakako, toponomastički posmatrano, indicira na postojanje određenih arheoloških formacija na ovom području iz perioda antike, a otkriće stele dodatno potvrđuje. U selu se nalazi još jedan jedan lokalitet koji nosi naziv Gradina.

Ono što je sada jasno jeste da se ovdje nalazilo određeno naselje čiji je rang, veličinu ili broj građevina teško preciznije odrediti. Generalno govoreći, šire područje Jajca je veoma bogato nalazima iz antike. Na užem području gradske jezgre konstatirano je nekoliko nalaza rimske provenijencije koji su uglavnom bili upotrebljeni kao spolije. Ipak, najznačajnije otkriće je hram boga Mitre iz III ili IV stoljeća koji se nalazi ispod same starogradske jezgre. Treba spomenuti i još nekoliko nalaza upotrijebljenih kao spolija. U istočni vanjski zid tvrđave uzidan je ulomak vijenca s prikazom bukranija, a kapitel pilastra pronađen je u mahali Zagrad. Uz Volujački put kod Papaz ili Banjalučke kapije otkrivena je kasnoantička nekropola s jednom grobnicom na svod i dvije zidane grobnice, od čega je jedna pokrivena kamenim pločama na dvije vode, a jedna pokrivena ravnom pločom.[2]

Također, u okruženju Jajca registrirane su značajnije antičke aglomeracije. Tu treba prije svega spomenuti lokalitet Metaljku na Carevom polju gdje je registriran proizvodno-stambeno-religijski kompleks. Prilikom građevinskih radova ovdje se nailazi na temelje zgrada, brojne ostatke metalne troske, a pronađeno je i nekoliko značajnih pokretnih spomenika među kojima treba istaći dva žrtvenika, od kojih je jedan posvećen vrhovnom rimskom božanstvu – Jupiteru, potom korintski kapitel, fragmente stuba, željezne ingote itd.[3] Isto tako, na lokalitetu Nadvoda na Carevom polju pronađen je veoma značajan reljef s prikazom dva Silvana u edikuli, i pet Nimfi u edikuli što je jedinstven slučaj na području Bosne i Hercegovine.[4]

---

[1] Autori se zahvaljuju Tvrtku Zrili iz Jajca koji je prvi upozorio autore na otkriće stele i okolnosti njenog pronalaska. Njegovim zaslugama natpis je i spasen te prenesen u lapidarij Franjevačkog muzeja u Jajcu.

[2] Paškvalin 1970, 29-38

[3] Bujak 2013, u štampi.

[4] Paškvalin 1964, 151-155. Reljef se danas nalazi u zbirci Franjevačkog samostana u Jajcu.

Značajnije antičke aglomeracije nalazile su se i u današnjim Divičanima. Temelji rimskih zgrada, ulomci dva rimska natpisa, reljef rimskog konjanika, dvije kasnoantičke grobnice na svod te kasnoantički sarkofazi samo su dio nalaza pronalaženih ovdje, pretežno na lokalitetu Crkvina, što još više ističe značaj ovog područja u antici.[5] Na Gradini u Podmilačju registrirano je rimsko utvrđenje,[6] u Kuprešanima je pronađen fragmentirani rimski spomenik s natpisom,[7] a u Vincu je otkrivena kasnoantička grobnica na svod.[8]

Dimenzije sačuvanog dijela stele iz Donje Šibenice su: visina 75 centimetara, širina 46 centimetara, a debljina 18 centimetara. Sačuvani tekst i rekonstrukcija natpisa glasi:

D(is) [M(anibus)]
P(ublio) Ael(io) Da[--- q(ui)]
fuit an(nos) L[--- et]
Licccani[ae --- coniu-]
5 gi eius q(uae) f[uit annos ... et]
Basseana[e ---]
meae q(uae) f(uit) [annos---].
P(ublius?) Ael(ius?) Pro[cu-?]
[lus ?]EXTI[----]

Prijevod: Bogovima Manima, Publiju Eliju Da... koji je bio star godina 50 (?), Licani supruzi, koja je bila stara godina (?), i Baseni mojoj koja je stara godina (?) , Publije Elije Prokul, ??

Tekstnokritički komentar sačuvanog natpisa:

U drugom redu iza slova P i iza L uklesan je trokutast znak. U trećem redu nakon slova T i N uklesan je trokutast znak. U četvrtom redu slovo iza N nije sasvim sigurno, sačuvane su negdje dvije trećine okomite haste (I ?), ali se dopuna čini najvjerovatnijom. Navedeno ime moglo bi biti gentilno, odnosno pseudogentilno ime izvedeno iz domaćeg imena, a u ovom slučaju bi to najvjerovatnije bilo ime *Liccan-us,-a*.

U petom redu poslije prvog I i iza slova S uklesan je trokutast znak. Slovo koje se nalazilo iza Q u gornjem dijelu je oštećeno, pa nije sasvim sigurno, da se radi o slovu F. Slovo N u šestom redu izgleda kao da je u ligaturi sa A (AN), tako da nije isključeno, da je ovdje uklesano imenu *Basseana*. Srodstvena veza koja bi se navezivala na *meae* u slijedećem retku možda je *coniugi* kao kod gornjih dviju osoba.

Sl. 1. *Fragment stele iz Donje Šibenice kod Jajca*
(Foto: Tvrtko Zrile)

Slovo F u sedmom redu je oštećeno u gornjem dijelu, ali je čitanje sigurno. Kada je u pitanju osmi red ne može se potvrditi da je ime bilo napisano u nominativu, možda navedena osoba nije ona koja je podigla spomenik, ali se to čini najvjerovatnijim.

Deveti red je dosta loše očuvan, te daje mogućnost dvojake rekonstrukcije. Naime, na lijevoj strani ovog reda teksta nedostaju otprilike tri slova. Sačuvani tekst možda je ostatak imena. Druga mogućnost je da se radi o formuli *ex te*[estamento]. Ipak, to je malo vjerovatno jer posljednje djelimično sačuvano slovo ne izgleda kao gornji zaključak slova E.

Prema sačuvanim ostacima teksta može se otprilike procijeniti, da na desnoj strani fali najmanje 5-7 slova u pojedinim riječima, odnosno negdje polovina prvobitnog teksta. Ispred slova

[5] Paškvalin 1988, 174; Lovrenović 2007, 58.
[6] Čremošnik 1988, 178.
[7] Marijanović 1988, 182; Sergejevski 1951, 305.
[8] Paškvalin 1959, 156.

D u prvom redu uklesan je bršljanov list, a iza slova D trokutast znak, koji se najvjerojatnije nalazio u sredini natpisnog polja, odnosno ako je bilo uklesano i slovo S kao skraćenica za *sacrum*, onda treba računati sa još većim oštećenjem teksta na desnoj strani.[9]

Fragment natpisa koji je sačuvan ukazuje kroz svoju onomastiku na ranu fazu procesa romanizacije, a sam spomenik se može datirati u II stoljeće nove ere. Osobe navedene na spomeniku rimski civitet dobijaju u periodu vladavine cara Hadrijana (*Caesar Publius Aelius Traianus Hadrianus Buccellanus Augustus,* 117–138. god.). To nesumnjivo otkriva Hadrijanov gentilni nomen *Aelius* koji se pojavljuje u onomastičkoj strukturi imena u drugom i osmom redu. Međutim, prisustvo domaćih imena Licanus i Basana ukazuje na ranu fazu romanizacije, odnosno na II stoljeće nove ere. Nažalost zbog oštećenosti spomenika, samo na osnovu atributa *meae*, koji se jedini jasno uočava na spomeniku, može se zaključiti da je u pitanju porodični sepulkralni spomenik. Lična imena navedena na ovom epigrafskom spomeniku su poredana prema starosnoj dobi pokojnika. Zanimljivo je, da su godine starosti, kako se čini kod sve tri osobe u proteklom vremenu u obliku „koji je bio star u vrijeme kad je podignut spomenik" ili „za vrijeme smrti toliko i toliko godina". Na osnovu sačuvanog teksta može se procjeniti da su bila uklesana imena četiri osobe. Starije dvije osobe (broj za godine starosti kod prve osobe počinje sa L, što znači da je osoba imala najmanje 50 godina) su navedene od drugog do petog retka i po svemu sudeći radi se o muškarcu i ženi sa građanskom imenskom formulom. Muškarac Publije Elije Da- možda je bio otac od Publija Elija Pro..., a Liccanija njegova majka. Eventualno majčino ime je dosta rijetko. Prema *Möcsy,* onomastički oblik *Liccanus* se pojavljuje samo na jednom spomeniku iz Panonije.[10] Ime u ženskom rodu se javlja također samo u Panoniji Superior.[11] Osnovica *Licc* je prema Wilkesu i Alföldyu prisutna kod panonskih naroda, ali se može pronaći i kod Delmata i ilirskih naroda u Crnoj Gori.[12] Sudeći po zaključcima spomenutih naučnika, ime koje je na ovom epigrafskom spomeniku uklesano u četvrtom redu je vjerovatno domaćeg porijekla. Za sada, ovo je prvi spomenik iz BiH na kome se pojavljuje ovaj *praenomen.*

Pridjev *meae* dobar je pokazatelj da je ime u šestom redu ženskog roda i da se odnosi na ličnost jer se prisvojni pridjevi te vrste obično ne koriste kada se želi iskazati pripadnost nekoj administrativno-pravnoj jedinici (provinciji, res publici, koloniji ili municipiju).[13] Ženska osoba *Bassena* ili *Basseana* je u nekoj srodstvenoj vezi sa osobom koja je podigla spomenik, najvjerojatnije njegova žena. Možda je ispred toga imena u petom retku bilo i žensko gentilno ime, pa je i ta osoba imala imensku formulu rimske građanke. Osnovica *Bass* pojavljuje se na nekolicini natpisa u Britaniji, Noriku, Narbonitanskoj Galiji, Meziji Superior i Panoniji.[14] U tom slučaju osnovica imena bi se mogla dovesti u vezu s keltskim porijeklom. Ipak takav zaključak bi bio preuranjen ukoliko se ima u vidu da indoevropska imena različitih etničkih skupina često imaju isti korijen. Slično ime u ženskom rodu se pojavljuje na jednom spomeniku iz Hispanije, a to je ime *Bassemia*.[15] Na spomeniku iz Jajca jasno se uočava grafema N, dok je na spomenutom natpisu iz Hispanije uklesana grafema M, tako da su dva razli-

[9] Ovu priliku koristimo da se zahvalimo dr. Milanu Lovenjaku, docentu sa Odsjeka za arheologiju, Filozofskog fakulteta u Ljubljani za stručnu pomoć pri rekonstukciji i analizi teksta spomenika.

[10] *Möcsy*, 1983, 164.

[11] *D(is) M(anibus) / Cal(purnio?) Severo / Cl(audiae) Liccan(a)e / coniugis / Cl(audio) Calvo / filio et / Ulp(iae) Proballae / an(norum) V Iustin(us?) / fil(ius?) fecit parentibus / h(ic) s(iti) s(unt)* (*CIL III*, 11051.)

[12] Takva imena su *Liccais* i *Liccai*. (Wilkes 2001, 92-93; Alföldy 1965, 42-43). Prema *Möcsy* postoje četiri onomastička oblika sa osnovicom Licc: *Liccaius*, *Liccanus*, *Licco* i *Liccus*. Pojavljuje se, gledano statistički, puno češće na prostoru Panonije nego Dalmacije. Tako naprimjer, *Liccaius* se pojavljuje na sedam natpisa u Panoniji, a u Dalmaciji na tri. (*Möcsy* 1983, 164). Ne treba odbaciti mogućnost da je u pitanju i keltski onomastički oblik koji se pojavljuje i u Noriku, Galiji Belgici i Panoniji Superior, provincijama koje su u velikoj mjeri bile naseljene i keltskim stanovištvom.

[13] Sličan oblik pojavljuje se u nazivu jedne kolonije iz Numidije i na prvi pogled fonetički sistem izgleda dosta slično, ali ipak rekonstrukcija natpisa ne ukazuje na istovjetnost. Tekst spomenika iz Numidije glasi: *Imp(eratoribus) Cae(saribus) / P(ii)s Fel(icibus) / Aug(ustis) / aram sa/cra(m) coloni / B(---) assensu / ddd(ominorum) nnn(ostrorum)*(*AE 1894, 00140 = AE 1993, 01766*.)

[14] Lorincz 2005, 113.

[15] *Ex iussu Matris deum / pro salute imperii / tauribolium fecit Publicius / Valerius Fortunatus thalamas / suscepit crionis Porcia Bassemia / sacerdote Aurelio Stephano / dedicata VIII Kal(endas) April(es) / Pio Proculo co(n)s(ulibus)* (*CIL II-VII, 00234 = CIL II, 05521 = D 04139 = CCCA-05, 00177 = AE 1962*, + *00267*).

čita imena u pitanju.[16] U ilirskoj onomastici ovo ime se do sada nije pojavljivalo, što ne znači da se ime ne može tretirati kao mogući dio upravo ilirskog imenskog korpusa. Vrlo je moguće da se ovdje radi o novom, do sada nepoznatom ilirskom imenu. Budući da spomenik pripada ranoj fazi procesa romanizacije, nije neobično što upravo ženska osoba i dalje ima domaće ime. Primijetno je i na primjerima drugih sredina koje su naseljavali Iliri da su žene tradicionalno duže zadržavale svoju izvornu, ilirsku onomastiku. Upravo se konzervativnost ilirskih žena ogledala kroz njihovu onomastiku.[17] Nije rijetkost da muški članovi porodice imaju potpunu rimsku onomastiku, dok žene i dalje, i nakon dobijanja rimskog građanstva, imaju domaća imena. I ovaj spomenik iz Jajca bi se mogao svrstati u tu kategoriju. Imena uklesana u drugom, petom i osmom redu, za koja se sa sigurnošću može utvrditi da su muška, pripadaju tipičnim rimskim imenima, te su imala punu rimsku onomastičku formulu koja podrazumijeva *praenomen*, genitilni *nomen* i *cognomen*. Puna struktura imena je na prostoru Bosne i Hercegovine puno češće upotrebljavana na spomenicima iz I i II stoljeća nego na onima iz kasnijeg razdoblja, što je još jedan od argumenata za dataciju ovog spomenika u II stoljeće.

***

Na osnovu svega izloženog, za natpis iz Donje Šibenice se može reći da predstavlja interesantno svjedočanstvo jednog vremena u kome je proces romanizacije bio u svojoj početnoj fazi na ovim područjima. Spomenik se može datirati u II stoljeće. U pitanju je porodični nadgrobni spomenik za čije je podizanje najvjerovatnije bio zaslužan Publije Elije Pro... naveden u osmom redu. On je vjerovatno sin od Publija Elija Da.. i Liccanije.., i muž od ženske sobe sa imenom *Bassena* ili *Basseana*.

Karakteriše ga prisustvo domaće onomastike koja ukazuje na tradicionalnu konzervativnost antičkog čovjeka u BiH. Iako je teško precizirati da li su imena *Liccanus* i *Bassena* ilirskog ili keltskog porijekla, ona su dosta rijetka i nadopunjuju korpus onomastičkih elemenata ne samo Bosne i Hercegovine, već i cjelokupne teritorije nekadašnjeg Rimskog carstva.

[16] Ne treba isključiti ni mogućnost klesarske greške. Takve greške nisu rijetkost kada je riječ o provincijalnoj epigrafiji.
[17] Šačić 2012, 104.

Summary

Epigraphic monument from Donja Šibenica near Jajce

The paper deals with the newly discovered Roman stele from the village of Donja Šibenica in Jajce. Stele was discovered accidentally during the construction works. Unfortunately, only a fragment of the monument is preserved. Yet, much of the inscription on the fragment is preserved which allows the partial reconstruction of the text written on the sepulchral monument. Stela can be dated to the second century AD and it is characterized by the presence of onomastics of the indigenous local population which has not yet been Romanized.

Skraćenice

AEM	Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn, Wien
AE	L'Année épigraphique. Revue des publications épigraphiques relatives à l'Antiquité romaine, París.
ANUBiH	Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
CBI	Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo (časopis Godišnjak)
CIL	*Corpus Inscriptiones Latinarum*
GZM	Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Sarajevo

Literatura

Alfoldy, G. 1965, Bevolkerung und Gesellschaft der romischen Provinz Dalmatien. Mit einem Beitrag von Andras Mocsy, Akademiai kiado, Budapest 1965.

Bujak, E. 2013, Novi slučajni nalazi sa Carevog polja kod Jajca, Gradina, 2, Zenica 2013 (u štampi).

Čremošnik I. 1988, Gradina, Podmilačje, Jajce, Arheološki leksikon BiH, Zemaljski muzej, Sarajevo 1988, 178.

Lőrincz, B. 2005, *Onomasticon provinciarum Europae latinarum*, Budapest 2005.

Lovrenović, D. 2007, Jajce – sjedište i margina povijesti i ljepote, Baština III, Godišnjak Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, Sarajevo 2007, 57-150.

Marijanović, I. 1988, Kuprešani, Jajce, Arheološki leksikon BiH, Zemaljski muzej, Sarajevo 1988, 182.

Möcsy, A. 1983, Nomenclator provinciarum Europae Latinarum et Galliae Cisalpine cum indice inverso, col. „Dissertations Pannonicae", Budapest 1983.

Paškvalin, V. 1959, Dva nalaza kasnoantičkih grobova na svod i kratak osvrt na dosadašnje nalaze tih grobnih kamera na teritoriji BiH, GZM, Sarajevo 1959, 149-162.

Paškvalin, V. 1964, Reljef Silvana i Nimfi, GZM, Sarajevo 1964, 151-155.

Paškvalin, V. 1970, Kasnoantički grobovi iz Jajca, GZM, Sarajevo 1970, 29-38.

Paškvalin, V. 1988, Crkvina, Divičani, Jajce, Arheološki leksikon BiH, Zemaljski muzej, Sarajevo 1988, 174.

Sergejevski, D. 1951, Novi i revidirani rimski natpisi, GZM, Sarajevo 1951, 301-310.

Šačić, A. 2012, Kulturno-historijski razvoj ilirskog naroda Naresa (*civitas Narensium*), Godišnjak CBI, 41, ANUBiH, Sarajevo 2012, 97-112.

Wilkes, J. J. 2001, Iliri, Split 2001.